

PÉTER LÁSZLÓ

Nyomozás a Szimák-ügyben

Műhelytanulmány Juhász Gyula halálának harmincötödik évfordulójára.

— *Múlik az élet, pajtás* — jelentette ki hosszú hallgatás után az öregebbik, Szimák Zoltán gimnáziumi rendes tanár és agglégény.

— *Múlik az élet, de örök a robot* — tette hozzá kollégája, Orbán Gergely, aki már öt év óta helyettes tanár, és Végvár a harmadik állomáshelye.

Azután megint elhallgattak, Szimák tanár úr nagyokat sóhajtott, Orbán tanár úr utolsó cigarettájára gyújtott. Mellettük tehének mentek el, közönyös tekintettel meredve rájuk, rajtuk kívül más élő nem is igen mutatkozott. Végváron este korán lefekszenek az emberek, mert drága a világítás, és mert nem érdemes hiába ébren tölteni az időt, amely alvásra való.

A KISREGÉNY

Így kezdődik Juhász Gyula Orbán lelke című kisregénye. S így végződik:

— *Múlik az élet, pajtás* — sóhajtott még egy utolsót Szimák Zoltán, és eszébe jutott, hogy holnap lesz negyvenhat éves.

Orbán Gergely nem válaszolt semmit.

Soha még ilyen magányosnak és kilátástalannak nem látta életét és nyomorúságát, de már tudta, hogy ennek így kell lenni, és hogy a szenvedés az egyetlen forma, amellyel a sors és az emberek mostohasága és ostobasága ellen védekezni tud...

Magyar Lászlónak a Szeged 1924. június 29-i számában megjelent interjújából tudjuk, hogy Juhász Gyula kéthetes makói tartózkodása alatt írta meg kisregényét. Mint mindig, most is Espersit János vendége volt.

— *Dolgoztam, sokat, nagyon sokat írtam* — mondotta elgondolkozva. — *Két hétig mást sem tettem, mint olvastam, írtam, ettem és aludtam. Mindennap korán keltem, hét óra előtt. Künn a kertben élveztem a virágillatos, reggeli levegőt. Fél kilenckor már benn ültem a hűvös könyvtárszoba íróasztala mellett, és írtam. Írtam délig. Ebéd után folytattam, és csak lámpagyújtáskor hagytam abba. Megírtam egy regényt és majdnem egy kötetre való verset. Magam is csodálkozom azon, hogy ilyen rövid idő alatt ilyen sokat lehet írni, de azé a könyvtárszobáé az érdem. Ott leküzdhetetlen kényszer hajtja neki az embert a munkának. Roskadásig megrakott könyvespolcok takarják el a falakat, alig marad hely a képek számára, pedig a modern magyar festőművészet minden értékesebb harcosa ott van. Ott láttam viszont a szerencsétlen sorsú Gulácsy Lajos rólam festett karikatúráját, amelyen francia márki vagyok, parókéval, csipkegallérral. Rudnay-, Bodzássy-, Károlyi-képek egész sorozata lepi el a szabad falrészeket.*

— *Mindig dolgoztam* — folytatta később Juhász Gyula —, *annyira benne voltam a munkában, hogy szinte beszélgetni is elfelejtettem. Sokszor megtörtént, hogy este, mikor összekerültem Espersit Jánossal, nem értettem, mit beszél hozzám, annyira kimerültek az idegeim. Regényem alakjaival beszélgettem állandóan, mintha ezek*

az alakok éltek volna körülöttem. Különös fáradtság volt, soha nem éreztem még hasonlót...

— Igen, regényt írtam Makón. Első regényemet írtam meg. Csakazértis megírtam. Mindenki azt vágta eddig a fejemhez, hogy képtelen vagyok valamilyen nagyobb szabású írásműre. Annyit mondták ezt, és annyian mondták, hogy már magam is elhittem, és úgy éreztem, hogy nem tudnék tíz oldalnál többet írni. Most írtam egy teljes, középnyagúságú regényt. Tudok hát ilyent is.

— Első regényem miliője egészen új a magyar irodalomban. A magyar végek, a végváros háború előtti élete.

— Hőse a regényemnek nincs, ezt a szerepet maga a külön és különös életet élő végváros tölti be. Ez a regény már évek óta élt és ért bennem. Nem menekülhettem tőle. Meg kellett írnom, hiszen csak leírtam azt, amit készen hordozok magamban már jó régen.

Amikor — másfél év múlva — a *Pesti Napló* folytatásokban közölni kezdte az *Orbán lelkét*, a lap 1925. szeptember 13-i számában maga Juhász írt elé kis beharangozó cikket. „Nagy gondnal és komoly szándékkal írtam, állandó küzdelemben önmagammal: le akartam győzni a lírikust. Azért mégis — vagy talán éppen ezért — lírai regény, noha az élet anyagát igyekeztem a művészet kerek és lezárt formáiba önteni.” Most már nem mondja, hogy művének nincs hőse, vagy az egész Végvár lenne a hőse. A regény olvasói tudják, hogy a kisregénynek valójában a címszereplő, Orbán Gergely — azaz maga Juhász Gyula — a hőse; az ő végvári — szakolcai — napjainak atmoszférájában teljesen, sőt még kisrealista részleteiben is jórészt hiteles megjelenítése a regény legfőbb mondanivalója. Ám jellemző, hogy a költő — azaz most: író — nem Orbán Gergelyt, hanem társát tartotta fontosabbnak, a regény célzatát leghívebben kifejező szereplőjének, az ő ábrázolását a lényegesebbnek. Azt írja itt róla: „Különösen egy alak nőtt nagyon a szívemhez, és éppen ezt próbáltam lehetőleg erősen megmintázni: hősiomnek, Orbánnak barátja, aki éppen nem hős (mint ahogy Orbán sem az), ellenben a magyar oblomovizmus tegnapai képviselője.”

SZIMÁK

A kisregény első és máig legkitűnőbb méltatója, Rónay György, még a kisregény keletkezéstörténetének, az imént idézett írói nyilatkozatoknak napvilágra kerülése előtt, 1947-ben, *A regény és az élet* című tanulmánykötetében nagyszerűen jellemezte az *Orbán lelke* lényegét, a főhős és barátja dialektikus kölcsönhatását, Szimák figurájának értelmét. Sokáig nehezen hozzáférhető tanulmánya (könyve egyik szegedi nagykönyvtárban sincs meg!) most *A nagy nemzedék* című új gyűjteményében (1971) kibővíve ismét megjelent. Alaptételét negyed százada írta le: az *Orbán lelke*, úgymond, „a legtisztább, legmélyebb, egyszerűségében legerősebb magyar elbeszélések egyike”. Most is így ír a főhősről és a regényről: „Hogyan halnak ki belőle az álmok és törekvések, hogyan öli ki belőle az álmokat és törekvéseket a sivár közvetlen és az ellenséges fölsőbb, hivatali környezet; hogyan lesz a még némi becsvágyakat melengető fiatalabb tanárból is rezignált »oregedő agglégény«, Orbán Gergelyből is Szimák Zoltán: lényegében arról szól a kisregény, műfajában a legjobbak egyike korában, és egyáltalán irodalmunkban. Két jellemben, Orbán Gergelyében és Szimák Zoltánében, egy kisváros, Végvár rajzában, társadalmának alakjaiban és abban a szükségszerűen kis fölületben, amelyen a fölsőbb hivatali urakkal (illetve a »hivatalos Magyarországgal«) érintkezik, lírai alapjellege ellenére is a nagy realizmus szintétikus erejével tár föl egy lelki és egy társadalmi helyzetet meg egy személyes tragédiát, mely egyben Juhász Gyula egyéni tragédiája is: az akaratgyöngye, életben esetlen, s élete kudarcáért magát az álommal kárpótolni igyekvő, de az álom nem valóságos volta miatt olthatatlanul szenvedő, érzékeny és sebzett lélek végzetes meghasonlását egy félresiklott, hínáros, pangó társadalomban, a magyar vidéki kis város világában.” Ez a kissé hosszúra sikerült, bekezdésnyi körmondat pompásan ragadja meg mind a mű, mind hősei alapvető jelen-

tését. Később is elemzése során gyakran veti össze a két főalakot. „Szimák Zoltán már mindenbe beletörődött; Orbán Gergely még lázadozik, neki még tervei vannak...”, „ő még próbálja azt, amiről Szimák Zoltán már letett, és amiről végül letesz ő is...” S a regény végén, a sivár sorsból való sikertelen kitörési kísérlet, a pozsonyi kiruccanás, a megvalósíthatatlan öngyilkossági szándék után, amikor Orbán Gergely letörtén, de sorsába beletörődve visszatér Végvárra, ott folytatja, ahol a poszványos kaland előtt abbamaradt élete: „csak most már ő is illúziók nélkül és tervek nélkül, rezignáltan, sztoicizmussal kendőzve végleges reménytelenségét, úgy, ahogyan Szimák Zoltán”.

Hegedűs András *Pedagógus-sors a félfeudális Magyarországon Juhász Gyula: Orbán lelke című regényében* címmel elemezte (1963) a regény tanárfiguráinak jellemét. Ő szembeállítja Orbánt és Szimákot: „Juhász Gyula Orbán Gergely alakjában a lehúzó környezettel, a hínárral, a kisváros fojtó világával kemény harcot vívó tanárt ábrázolta, Szimák Zoltán[ban] pedig azt a pedagógust mutatta be, aki lemondva a hiábavalónak tűnő harcról, értékét még ugyan érezve, magányos és céltalan életbe kezd bele.” Szimákot a regény nyomán így jellemzi:

„Szinte primitíven igénytelen életet él. Alacsony mestergerendás, sivár, kevésbűtorú szobában lakik. Magános élete felett egyhangúan múlnak el az évek. Tanári tevékenysége idején sokat csalódik, szenved. Húsz éve tanít, de már végigjárta egész Magyarországot. Kezdetben minden esztendőben áthelyezték. Fájdalmas büszkeséggel hirdeti, hogy tanított a piaristáknál, a premontreieknél, a bencéseknel, a cisztercieknél, mint világi helyettes tanár tanított királyi intézeteknél, hogy ő Magyarország összes gimnáziumait végigjárta, kivéve a fővárost, amelyet különben sem szeret, és a nagyobb vidéki állomásokat. Utóbb aztán annyira megszokta az állandóköltözést, vándorlást, hogy sokszor önmaga is kérte áthelyezését. Szimák Zoltán boldogtalannak született, és ebből a sorsból végre is kénytelen volt programot csinálni.

A sok keserűség, megaláztatás, mellőztetés, igaztalan bánásmód elpusztítja szívemagasra törő vágyait. Mindenről lemond, nem lelkesedik már semmiért. Nincsenek nagyratörő ambíciói, mindenbe beletörődik. Ez jut kifejezésre akkor is, amikor a kultuszminiszteri tanácsostól azt kéri, hogy a végvári gimnáziumból helyezték valamelyik vidéki város algimnáziumába.

A kálváriás tanári élet embergyűlölővé változtatja Szimákot. Lemondó szomorúsággal sóhajtja el barátjának: *»Minden város és minden falu szép volna, ha nem laknának benne emberek. Azért szeretek én, pajtás, erdők és hegyek között csatangolni, és azért volna legjobb kivándorolni az újvilába, prérík és pampák szűz földjére, vagy Tahitiba, vagy Szamoába, ahol még nincsen tanterv és főigazgató.«*

Fásultság, cinizmus hatja át egész lényét... Nehéz volt idáig eljutnia, ilyen mélyre hullnia, legszebb, igazán emberi tulajdonságait porba temetnie... olykor-olykor világosan látja a jövődőt, a holnapot, azonban harcolni érte már nem képes.”

Kétségtelen, a regény nyomán komor portré kerekedik ki Szimák Zoltánról. A kisregényt keretező, bevezetőként már idézett két jelenet azoknak a végeérhetetlen közös sétéiknek egy-egy epizódja, amelyek a két főhős mindennapjainak velejárói. Beszélni már keveset beszélnek, a napi témákat hamar kimerítik, hiszen Végváron *„évszámra sem történik semmi nevezetes”*. Két rokon lélek, elkülönülve nem: csak a kisváros szürkén középszerű társadalmától, hanem a tanári kar többi részétől is, együtt róják delutánonként, esténként a városka széleit, együtt rándulnak ki olykor — a Monarchia határán túl — a szomszéd kisvárosba, inni bánatukra egy morva kiskocsmában. *„Szimákot, az öregedő agglégényt, vonzotta a fiatalabb Orbán, akinek még álmái és törekvései voltak, amikor Végvárra került — olvassuk a regényben. — Orbánnak eddig egy nagy szenvedélye volt: könyvek. Az élethez nem sok tehetséget érzett, és ebben Szimákkal megegyeztek.”*

— *Tudod, pajtás — mondotta Szimák, miközben kerékpárját tatarozta az alacsony, mestergerendás szoba közepén, amelynek ez a jármű egyetlen dísze volt —, mi nem valók vagyunk az életbe, csak az iskolába. Mi sohasem fogunk kinőni az iskolapadokból. Tanárnak csak az való, aki mindig gyerek tud maradni. Az élelmes-*

és erős emberek menjenek bankárnak vagy mézárósnak. Mi maradunk a favágásnál. Mert hogy ez a mi tanításunk csak szellemi favágás, az egészen bizonyos. Úgy sajnálom szegény fiúkat, hogy meg kell nyomorítani őket a nyelvtannal meg azzal a sok kötelező olvasmánnyal. Bár, ami engem illet, én, ha csak lehet, könnyitek rajtuk. Az én osztályomban nem erőltetik meg magukat a nebulók. Ezért nem szeretnek engemet a főigazgatók. És ezért fognak engem jövőre innen is áthelyezni Trstenára. Ott még nem voltam, pajtás. Pedig szeretnék egyszer végképpen megnyugodni. Ezt a fészket megszoktam, a talajviszonyok kedvezőek, az emberekkel nem törődöm. A diákok mindenütt egyformán rosszak és kedvesek. Már ki is néztem végső pihenőm helyét a temetőben. Nagyon szép, barátságos kis hely, vadrózsa-bokor fog nőni fölötte, mint az édesapám sírján Dombóváron.

Orbán Gergely vigasztalni próbálta öreg barátját, akinek szelid kék szeme nedves lett az emlékezéstől, de maga is nagyon el volt keseredve.

Ellenpontja-e tehát Szimák Orbánnak, mint Hegedűs véli, vagy előképe-e, mint Rónay állítja? Az iménti idézet s a regény számos más helye azt mutatja, hogy Szimák sok mindenben az írónak második szócsöve; alakjában mintegy megkettőzi önmagát és egyúttal főhősét, a maga alteregóját, Orbán Gergelyt. Vele mondatja ki például azokat a cselekmény időpontjában még anakronisztikus, a megírás idejére viszont nagyon jellemző állításokat, melyek az ellenforradalmi korszakkal szemben álló, harcos publicista Juhász Gyula húszas évekbeli álláspontját tükrözik:

— A mai társadalmi rend hazug, mert erőszakos és istentelen. Ezt Tolsztoj Leó magyarázza, én pedig gyakorlom. Nem élek benne és vele, egy tót paraszt, akinek a szemében jóságot és emberséget látok, különb nekem, mint tíz úr, aki mindig csak az úri becsületével kérkedik.

— Mi már nem érjük meg azt a világot, pajtás, amelyik eljön, mert el kell jönnie, amikor egy nagy és szent dolog lesz, a munka, és amikor minden ember munkás lesz, nem robotos, mint én, mint mi...

Kinek nem jut eszébe ezeknek a soroknak olvastán Juhász egyik legvallomásosabb aforizmája a Szakállszáritó sorozatából: „Mikor a munka nem lesz robot, és a művészet nem lesz fényűzés, akkor jön el az ország, amelyről a legjobbak jövendöltek.”

„A két barát nemigen tudott elválni egymástól” — olvassuk a regény végén, az utolsó séta kapcsán. Vajon így volt ez az életben is?

A HAT K BETŰ

Van egy mnemotechnikai, emlékezetet könnyítő képletem. Kritikai kiadás = kronológia + korrekció + kodifikálás + kommentár. Diákoknak, ha olykor a Somogyi-könyvtár kéziratárának bemutatása során beszélek nekik a szövegkritikai kiadások mibenlétéről, ezt a hat k-át ajánlom agyukba vésésre. Mit értek rajta? Egy-egy klasszikus írónk, költőnk szövegkritikai, akadémiai kiadása abból áll, hogy gondos gyűjtő- és elemző munkával az életmű minden egyes alkotását tüzetes időrendbe, kronológiába szedjük (a történeti folyamat, a fejlődés figyelése a legalkalmasabb értelmező segítség); a különféle változatokat, a sok helyütt megjelent verseket, cikkeket betűről betűre egybevetve kijavítjuk, korrigáljuk az esetleges nyomdahibákat, elírásokat, következetlenségeket; az így megtisztított szövegek közül kiemeljük a költő szándékát leghívebben megtestesítő, többnyire legutolsó és lehetőleg még kétségtelenül az ő kezétől származó változatot, és ezt „főszövegge” téve — a többi „változatnak” tekintve — rögzítjük, véglegesítjük, mintegy kodifikáljuk. Végül pedig az életmű minden darabját kommentárral, magyarázattal látjuk el mind a mű keletkezését, mind pedig tárgyi tudnivalóit illetően.

A Juhász Gyula kritikai kiadás munkálatai a szegedi egyetemen húsz évvel ezelőtt kezdődtek. Magam — négyéves távollét után visszakerülve Szegedre — 1954-ben kapcsolódtam be a munkálatokba, s bölcsészhallgatókból verbuválódott „Juhász Gyula munkaközösség” segítségével 1957-től már egyedül irányítottam az anyaggyűjtést. A *Juhász Gyula Összes Művei* sorozatnak, melynek szerkesztője va-

gyok, első három kötetét Ilia Mihály társaságában rendeztem sajtó alá, majd a további köteteket munkatársaim — jórészt az egykori diák munkaközösség tagjai — gondozták. A verseket tartalmazó 1—3. kötet 1963-ban jelent meg, utána 1968-ban az 5. kötet, mely a prózai írásokat tartalmazza a kezdetektől, 1898-tól 1917-ig; ezt ketten rendezték sajtó alá, látták el jegyzetekkel: 1908-ig Grezsa Ferenc, attól — pontosabban a váradí évektől — Ilia Mihály. Az 1969-ben megjelent 6. kötetet, az 1918 és 1922 közti prózai írások gyűjteményét egyedül Grezsa Ferenc, az ugyanabban az évben kiadott és a prózát 1926-ig közlő 7. kötetet pedig Ilia Mihály állította össze. Ugyancsak ő gondozta a prózai életművet lezáró 8. kötetet is: az utolsó írás 1936-ból való.

Két kötetrel vagyunk még adósak mind az irodalomtudománynak, mind a sorozatot megvásárló könyvbarátoknak. A 9. kötet a levelezést adja majd; sajtó alá rendezésére a Babits, Juhász, Kosztolányi levelezését, az Ady-levelezést, Hatvany levelezését és sok más értékes forráskiadványt mintaszerű alaposítással gondozó Belia Györgyöt kértem meg. Ő vállalkozásunk egyetlen olyan tagja, aki nem szegedi, s nem volt hajdani tanítványom.

Személyes adósságom a kimaradt 4. kötet, amely Juhász Gyula szépprózáját: elbeszéléseit, kisregényeit; verses és prózai drámai műveit (egyfelvonásosait); *Atalanta* című daljátékának szövegekönyvét; a *Szakállszárító* című sorozatában megjelent aforizmáit és széljegyzeteit, valamint néhány prózai műfordítását tartalmazza. A felsorolásból látható, meglehetősen vegyes lesz, de nincs mit tenni, az életmű természete így követeli. Azt szerettem volna, ha ez lesz az utolsó kötet, s így a versek meg a széppróza mintegy keretbe foglalják a publicisztikai írásokat. De az akadémiai Textológiai Bizottság, mely ilyen dolgokban illetékes, ragaszkodott hozzá, hogy a verseket rögtön kövesse a széppróza, nehogy azok az irodalombarátok, akik a publicisztikai köteteket nem akarják megvenni, becsapva érezzék magukat. Így aki csak a költőre és íróra kíváncsi, az újságíróra nem, az első négy kötetrel elégedett lehet.

Am különböző objektív és szubjektív okok mégis arra kényszerítettek, hogyha sorszám szerint nem is, a megjelenés sorrendjét tekintve a 4. kötet mégis majdnem az utolsó lett. (A levelezés lesz mind kötetszám szerint, mind időben az utolsó.) Az objektív okok közt volt három éve egy lakástűz, amely majdnem megsemmisítette az összegyűjtött s félig már jegyzetekkel ellátott kéziratot. Ha nem asztalom jobb sarkán, hanem a balján tartom, elég. Így csak vizes és füstös lett.

A MODELL

A jegyzetekkel való ellátás közben, 1971. november 29-én az *Orbán lelke* első lapjához értem. Két változatban ismerjük a szöveget: említettem a *Pesti Napló* 1925-ből való közlését, a másik pedig az írónak életében megjelent egyetlen válogatott gyűjteménye, az 1929-ben kiadott *Holmi* című kötet. Lényeges különbség nincs köztük, mindössze egy-két, nyomdahibából, más helyesírási gyakorlatból eredő eltérés.

Egyetlen kéziratlap maradt fenn: az első lap. Mikes Lajos, „a rejtélyes doktor”, ahogy Dersi Tamás kitűnő könyve címében is nevezi, az *Est*-lapok irodalmi rovatvezetője, a húszas években, amikor mindhárom *Est*-lap (*Az Est*, *Magyarország*, *Pesti Napló*) nagy irodalmi programra vállalkozott, a naponta megjelenő versek, elbeszélések, regényfolytatások kézírataiból kis házi múzeumot rendezett. A Mikes-hagyaték most a Petőfi Irodalmi Múzeumban van, fényképmásolatban onnan kaptuk meg mi is már a versek sajtó alá rendezésekor Juhász verseit, utóbb a tárcáit, s onnan az *Orbán lelke* első lapját. Úgy látszik, Mikes nem győzte megőrizni az egész kéziratot, de eltette az első lapot.

Ez az egyetlen lap — ebből is látszik, milyen kár, hogy a többi nem maradt meg! — mindjárt két érdekes tanulsággal szolgál. Amikor a költő Espersit csöndes szobájában leült a bőrfotelba, maga elé tette a kéziratpapírt, belemártotta tollát a

szokásos esti útjirat a gimnáziumtól a patikáig és vissza. Hűvös szél fúj a közeli hegyekből, az őszi első ékellete. A két férfi keveset beszél, a napi témákat már kimerítették, Végváron különben is évszámra sem történte semmi nevezetes. A nagy világ olyan messze van innen, hogy ők néha már álomnak gondolták az egészet. Itt csak az életnek az a szenvedése maradt számukra, hogy a nap fölkel és lenyugszik, a nyárra ősz jön, a napok lassan múlnak, az évek gyorsan. Ez utóbbi elszomorította, de meg is vigasztalta őket.

- Múlik az élet, rajta. - jelentette ki horváti ~~szó~~ hallgatás után az öregebbik, Szimák ~~tanár~~ János gimnáziumi rendes tanár és agglégény.

- Múlik az élet, de örök a robot. - tette hozzá kollégája, ~~Horváti~~ Orbán Gergely, aki már öt év óta helyettes tanár is Végvár a harmadik állomás helye.

~~Hát akkor vacsoráztunk, ha így történik. Én már benne is voltam a nagyvendéglőben, mert a nagyvendég voltam. Itt, most jót~~

Arután megint elhallgattak, Szimák tanár is nagyokat sóhajtott, Orbán tanár is utolsó cigarettájára gyújtott. Mellettük tehenek morogtak, a környező tekintettel maradva rájuk. Végváron est, mert emberek, mert drága a víz.

tintába, még nem tudta, mi lesz regényének címe, sőt azt sem, mi lesz főhősének — a maga művészi másodpéldányának — neve. Honnan tudom ezt? Először abból, hogy a kézirat tetejére csak azt rózta föl: *Regény*. Aztán nem is alá, hanem szinte mellé az első fejezetet jelző római egyest. Valószínűleg utólag írta mellé, amit különben alá szokott írni: *Írta: Juhász Gyula*. S egészen biztosan utóbb írta elébe, mert fölé már nem tudta, nem hagyott neki helyet, a végleges címet: *Orbán lelke*.

Hogy biztosan utóbb írta fölé, bizonyítja a második érv. A lap közepe táján írta le először hőse nevét. Azt írta: *Halász*. De hirtelen, még mielőtt mást tovább írt volna, meggondolta magát. Bizonyára azért, mert túl átlátszó lett volna így a megfelelés modell és hasonmás között: a *Halász* túlságosan hasonlít a *Juhász*hoz. (A magáról mintázott figuráknak más írásaiban ilyen neveket adott eddig: *Ihász*, *Jávor György*; ez utóbbinak a monogramja azonos az övével; ezek egyúttal írói álnevei is voltak. Másik, az *Orbán lelket* követően írt kisregényében, *A tékozló fiúban* *Bacsó János*nak nevezi ifjonti önmagát: itt az alaki hasonlóság helyett a jelentésanalízist aknázza ki: a már elavulóban levő tájszó, a bacsó — juhászt jelent.)

Tehát törli a *Halászt*. Újabb nevet talál ki, s írni kezdi: *Mad*. Tovább nem jut. Bizonyára *Madarászt* akart írni. (Talán az ismert rigmus öntudatlan hatására: halász, vadász, madarász — mind éhenkórász.) Le sem írta, már meggondolta magát. Talán túl hosszúnak, vagy — éppen az előbbi rigmusra gondolva — kissé komolytalannak vélhette ezt a nevet. Ezt is áthúzogatta. De nem sokat habozott most már, javítás nélkül s azonnal leírta a végleges nevet: *Orbán Gergely*. S ennél már kitartott. (Igaz, egyszer később elfeledkezett a keresztnévéről, s Gábort írt. De ilyen megesett Jókai-val is. Meg az is lehet, csak sajtóhiba volt.) S bizonyára mikor a lap aljára ért, észbe jutott, hogy címet is adjon: ekkor írhatta a bal sarokba föl: *Orbán lelke*.

A másik érdekessége ennek az egyetlen lapnak szintén az irodalmi névadás jellegzetes esete, s éppenséggel szűkebb témánkkal, a Szimák-üggyel kapcsolatos. Szimák nevét előbb írta le, mint Orbán Gergelyét. S itt is habozott: először Szimák *Zoltánt* írt, majd utána — megint rögtön, mielőtt még bármi mással folytatta volna szövegét — áthúzta, s mellé írta a másik keresztnévet: *János*.

Mit jelent ez? Az olvasó, aki még nem tudja, ki volt Szimák modellje, természetesen ezt sem sejtheti. De aki tudja, annak sokat mond a *Zoltán* utónév: a modell erejét, diadalát jelzi. A modellnek, Szmodits Zoltánnak, oly nagy volt a hatalma Juhász lelkében, amikor kisregényét írni kezdte, hogy tollát is vezette. Csak amikor leírta, akkor hőkölt meg: hohó, így nagyon azonos lesz a modell a regénybeli hasonmással, s ezt én nem akarom. Nem akarom, mert azért nem teljesen azonos vele, magamból is adok hozzá, s akkor Szmodits Zoltán barátom vagy valaki, aki jól ismeri őt, ezt vagy azt kifogásolhatja: ez sem úgy volt, az sem úgy volt. Az írónak, ha modellje van is, kell egy kis szabadság, hogy alakjával a maga szándéka, írói terve szerint bánhassék...

Törölte a *Zoltánt*, s folytatta *Jánossal*. Így is nyomtatták ki! De a modell továbbra is erősebb volt. A következő lapon ismét *Zoltánt* írt, s most már így maradt végig a regényben. A minta győzött!

MIT TUDTUNK SZMODITS ZOLTÁN RÓL?

Amikor Szimák nevéhez értem, meglepődtem. Azt már régen tudtam Juhász szakolcai éveinek kitűnő kutatójától, Szalatnai Rezsőtől, hogy Szimák modellje Szmodits (vagy Szmodics) Zoltán. De azon lepődtem meg, hogy a nevén kívül nem tudok róla semmit. Azaz csak annyit, amennyit Szalatnai *Juhász Gyula hatszáz napja* című könyvében (1962) itt-ott elszórtan megírt róla.

Elő tehát Szalatnai könyvével: ez nem gond, hiszen a Juhász-szakirodalom minden fontos műve jegyzetkészítéskor kezem ügyében van. Ámde könyvkiadásunk sokszor ostromozott, mégsem szűnő mulasztása: tudományos és ismeretterjesztő könyveink zöme névmutatónélkül jelenik meg. Ember legyen, aki azután megtalál bennük valamit. (E sorok írásakor olvasom Bajomi Lázár Endre új párizsi könyvét:

A Quartier Latin-t. Tele névvel. Már *A Montparnasse* után megírtam a szerzőnek, vegye rá a kiadót, egy ilyen roppant gazdag névanyagú könyvet ne adjanak ki névmutató nélkül; könnyítsék meg a későbbi utánakeresést. Hasztalan!)

Szerencsére évekkkel ezelőtt magánszorgalomból névmutatót készítettem Szalatinai könyvéből: tudtam, hogy Juhász-kutatásaimhoz nélkülözhetetlen lesz. (Hogy ez kicsoda idő- és erőpazarlás, s a kiadó ezt mennyivel gazdaságosabban megtehetné, csak az tudja, aki csinált már ilyet.) De a példányomba beragasztott indexből tüstént megállapítottam, hogy Szalatinai hol ír könyvében Szmoditsról. Össze kellett szednem a helyeket, s a mozaikokból kirajzolni Szmodits eddig ismert képét.

A tanári kar tagjainak jellemzése során olvassuk: „Sajátosan érdekes alak a filozófálgató Szmodits Zoltán. Hatodik éve tanítja a magyart és a latint, hallgatag és békés fiú, a fiatalság és a férfikor küszöbén. Szívvel-lélekkel odaáll Juhász Gyulához, minden lépését követi, mint az árnyék; ha látja, hogy a költő dolgozni akar, elkerüli, sétára se hívja. Nem délceg férfiú, nem is udvarol senkinek, de segít sóhajtozni a költőnek. Szmoditsot örökítette meg az *Orbán lelkében* a költő Szimák Zoltán alakjában.” (67. l.) Egy tanítvány, Jozef Michálek rózsashegyi orvos mondta Szalatinainak Juhászáról: „A tanárok közül legjobb barátja Szmodits Zoltán volt.” (87. l.) Werner Győző pozsonyi ügyvéd meg ezt: „Jó barátja volt Juhász Gyulának a tanári karból Bodnár Lajos, a fizikus és matematikus, akivel gyakran járt Hodonínba, sőt talán Pozsonyba is. A másik tanár, akivel gyakran sétált, Szmodits Zoltán volt, ugyancsak filológus, akárcsak maga Juhász Gyula. Néha a három tanár együtt ment kirándulásra.” (88. l.) Megint maga Szalatinai írja: „Költőnk ekkor köt barátságot a tiszta lelkű, gyermeteg Szmodits Zoltánnal, átadja neki kézíratait, s Szmodits írásos elemzéseket ír pajtásának, »bepillantásokat Juhász Gyula lírájának borongós bánatosságáról«”.

Nem tudom, többet is írt-e ilyesmit Szmodits, mindenesetre az az egy, amelyre Szalatinai utal, itt van a mi gyűjteményünkben, a Somogyi-könyvtár Kilényi Irmáról elnevezett Juhász-anyagában. Géppel van írva, de alatta Juhász saját kezű megjegyzése hitelesíti. Így szól:

Az embernek két élete van. Az elsőben a szerelem élteti, a másodikban a dicsőség után futkos. Az ifjú szerelemtől megittasult szív önfeledt boldogságban fűzi a virágokat férfikorában dicsőségének koszorújába. Akiknek fiatal korukban a szerelem nem jutott osztályrészül, ha a társadalmi élet keretéből ki nem estek, azoknak férfikorukban két útjuk van. Gondjuk tisztára csak a megélhetésre irányul, anyagi jólétük vagy talán pályájuk révén kapják meg a dicsőség pálmáját. De némelyeket ez nem elégít ki. Érzik, hogy a lélek éltető harmata az idealismus. Valamit siratnak, — talán a szerelmet? — valami után sóvárognak, — talán a dicsőség után? — s a nirvána sötét gondolata foglalja el reményük helyét, — talán vigasztalást keresnek? —.

Ez jutott eszembe, mikor Juhász Gyula lírájának borongó bánatosságába bepillantottam.

Szmodics Zoltán
gépírta

(Juhász Gyula kézírása
a gépirat alatt.)

Valóban Juhász költészetének elemzése volna ez, vagy inkább Szmodits saját keserű világlátásának lecsapódása? Talán helyesebb mind a kettőt látni benne: Juhász költészete így visszhangzott Szmodits rokon lelkében.

Juhász lakásáról van szó, a szakolcai Béka utcában. (Magam is jártam ott 1963. őszén; most Gorkij u. 19.) „Csak Bodnár és Szmodits kopogtathattak bármikor.” (105. l.) Aztán megint: „Bodnárral és Szmoditscsal, mint két hűséges bolygóval járja a várost...” (107. l.) Juhász nem tartotta távol magát a Gvadányi Körtől: hiányzott belőle a közömbösség, amely megvolt „az epikuroszai szemléletű Bodnárbán”

vagy „a mimóza természetű, búsongó Szmoditsban, akik csak ritka vendégként jelentek meg a Körben, nem léptek tagjai közé”. (119. 1.)

Ennyi mindössze, amit Szmoditsról Szalatnai könyvéből megtudhatunk. Nem kevés, de nem sok. Mindenesetre a kritikai kiadás jegyzetéhez nem elegendő. Már csak azért sem, mert célul tűztük ki, hogy a Juhász körül megfordult életéről, az életművében előforduló nevek viselőiről *legalább két évszámot* igyekszünk közölni: a születésük és a haláluk évét. Ha nem mindig sikerült is, de erre törekedtünk az eddigi kötetekben is. Az volt az elvünk, hogy egy embert semmi sem jellemez jobban, tömörebben, mint ez a két évszám. Bármilyen szomorú, de így igaz. Ez a két évszám segít elhelyezni az illetőt az időben. Szmoditsról Juhász — idéztem már — azt írja, hogy 46 éves. De kérdés, ebben ragaszkodott-e a valósághoz? Szalatnai csak annyit mond: a fiatalság és a férfikor küszöbén. De mit jelent ez? Mennyi idős volt Juhász szakolcai éveiben; hány évvel volt idősebb Juhásznál?

KEZDŐDIK A NYOMOZÁS

Azonnal levelet írtam Szalatnainak. Szmoditson kívül föltettem neki még néhány más szakolcai vonatkozású kérdést, pár regényalak esetleges modellje, néhány helyrajzi kérdés felől faggatva őt. December 1-én már küldte is vissza „kérdőívemet”. Szmodits nevével ez állt: „előző és későbbi állomáshelyei, születési és halálozási éve?” A válasz: „nem tudok róla semmit”. Ebbe nem nyugodhattam bele. 5-én megköszöntem a hasznos adatokat, s írtam: „Szmoditsról mindenképpen többet kell tudnom, sőt szeretném fényképét is fölkeresni. Kérlek, légy abban segítségemre, hogy megírod még, milyen nyomra tudnál vezetni, hol keressem, kihez forduljak. Tanított-e még, amikor Te szakolcai diák voltál? Ha nem, hova helyezték, melyik nyomtatott értesítőben nyomozhatnék utána? Ismerősei, barátai kik lehettek? Élnek-e még a könyved írásakor élt tanárok?” A válasz most sem késett: 11-én kelt, 13-án kaptam: „Kedves Laci, nem tudok semmit Szmoditsról, én nem ismertem, mikor én a szakolcai gimnázium első osztályába bekerültem, ő már nem volt ott.” De nem hagyott cserben; adott egy címet: Dégay Zoltán ny. tanárét (Rajka, Dózsa György út 16.). Ő Juhásznak is, Szmoditsnak is tanítványa volt, említi őt Szalatnai könyvében több helyen is: mint legjobb szavalót (69, 86. 1.) emlegeti, idézi visszaemlékezését Juhásztól (90. 1.), s külön azt is, hogy Juhász egyszer megkérdezte tőle, elszavalná-e verseit Pozsonyban, s bár ő örömet vállalta, erre mégsem került sor (164. 1.).

December 14-én írtam Dégay Zoltánnak. Karácsony előtt, hogy a válasz késett, hirtelen gondolatom támadt: megnéztem a pesti telefonkönyvet. A Somogyi-könyvtárnak még csak a régi, 1963. évi kiadása volt meg, de ebben is találtam vagy őt Szmodicsot, Szmoditsot, sőt egy Szmodits Zoltánt is. Próba szerencse: 24-én levelet írtam Szmodits Zoltán mérnök úrnak a Szabolcska Mihály utca 7-be. „Elnézését kérem a zavarásért: telefonkönyvből szemeltem ki a nevét, abban a hiszemben, hogy Ön a fia Szmodits Zoltán egykori szakolcai tanárnak, Juhász Gyula barátjának...”

Január 4-én kaptam meg Dégay Zoltán újév napján írott válaszát. „Múlt év dec. 14-én kelt kérő soraidra csak most válaszolok, miután megbizonyosodtam arról, hogy akik annak idején ismerték Szmodits Zoltánt, mikor én őt 1923-ban vagy 24-ben Újdombóváron a vasútállomáshoz közeli magányos kertes házában felkerestem, már nincsenek az élők sorában. Volt egy Szmodits Tivadar nevű gazdatiszt testvére annak idején, ez után is kutatok majd Pesten... de nincs sok reményem, hogy még él, mert 10—15 évvel idősebb volt nálam. (76 vagyok.)”

E kevéstől is fölujjongtam! Emlékeznek az idézett szövegrészre, amelyben Szi-mák Dombóvárt emlegette? Föltételeztem, hogy Szmodits valóban odavaló, szülei valóban ott éltek. Ha ez nem így volna is, egy máris biztos: Dombóvár nem véletlenül került az *Orbán lelke*be, Juhász 1924-ben *tudta*, hogy Szmodits ott él!

De örültem Dégay Zoltán további útbaigazításának is: megadta Ján Mrva nyitriai címét (Leningradská ulica C/2.): a volt nyitriai rendőr-főkapitány 1914-ben együtt érettségizett Dégayval Szakolcán, és most is levelezésben van a Kanadában élő, 92

éves Resch Auréllal, a szakolcai gimnázium egykori igazgatójával. Ján Mrva neve is szerepel Szalatnai könyvében (89. l.).

Január 5-én ment a levél Nyitrára, 6-án pedig megjött Szmodits Anikó 2-án kelt levele. Föltevésem félig volt helytálló: Szmodits Anikó magyar—német szakos tanárnak, Arnold Zweig életműve kutatójának édesapja, Szmodits Zoltán mérnök nem a fia ugyan Szmodits Zoltán tanárnak, de az unokaöccse. „Szmodits István igali tanító öt gyermeke, Kázmér, Szilárd, Zoltán, Hildegárd és Gabriella közül apám Hildegárdnak a fia. Bár Sz. István és felesége korán meghaltak, mind az öt gyermek egyetemet végzett, Kázmér kivételével mindegyik tanár lett, Zoltán görög—latin—magyar szakos. (Szilárd a csurgói gimnázium igazgatója volt, alakját tanítványa, Babay József meg is örökítette egyik művében.) Zoltánnal állítólag édesapja ígértette meg, hogy pap lesz. Így rövid ideig piarista kispap volt, de szigorú gyónatója (később váci püspök) agyonrémítette, idegösszeroppanást kapott. Miután valahol Felső-Sziléziában vízkúrával egészségét helyreállították, elhagyta a rendet. Meglehetősen magányos, különc embernek tartották, nagyon sok helyen tanított, sehol gyökeret nem eresztett, soha nem is nősült meg. A család tanúsága szerint Juhász Gyula nagyon hű képet adott róla kisregényében. Állítólag Juhász Gyulán kívül Tóth Árpáddal is tartott fenn kapcsolatot, és József Attilával is Szárszón, ahol már nyugdíjasként élt. Szárszóról költözött át az én nagyapám, Sz. Hildegárdnak balatonlellei házába, s ott is halt meg.”

Örömöm — még nem teljes ugyan, de — nő! Ha Dombóvár nem szülőhely, nyilván állomáshely. De a legfontosabb: Juhász és Szmodits lelki rokonságának, egymásra találásának ott egyik legfőbb magyarázata közös sorsukban. Juhász az anyjának, Szmodits az apjának kívánságára megy a váci novíciátusba; ott mind a ketten súlyos válságba kerülnek, otthagyják a rendet, de a sebet soha ki nem heverik, lelküket megüli a kínzó ellentmondás, nőtlenség maradnak, vándorolnak iskoláról iskolára, városról városra... Érdekes lenne végére járni, mikor volt Szmodits novícius, ki volt a későbbi váci püspök, valóban volt-e kapcsolata Tóth Árpáddal, József Attilával... lám, mennyiféle ágaznak szét a nyomozás szálai, nem is győzőm mind végig követni, de nekem ilyen részletességgel már nincs is szükségem életrajzára. Karakterét illetően szinte már minden fontosat tudok — de a legfontosabb életrajzi adatait (születési és halálozási évét, állomáshelyeit) még mindig nem!

Születésnap ajándéku, január 21-ére megjön Ján Mrva négy, sűrűn gépelt lap terjedelmű, kitűnő magyarságú és helyesírású levele. A Löcsén Kalmár Elek gimnáziumi igazgató szerkesztésében kiadott *Középiszkolai Tanári Névkönyv 1909—1910.* című kiadványból, melyet 1960-ban alkalmilag Trencsénben szerzett meg, közli velem, hogy Szmodits Zoltán 1875-ben a Somogy megyei Igalon született, oklevelet 1904-ben szerzett, tíz éve tanít, rendes tanárrá 1907-ben nevezték ki. Idézi a Nyitrán megjelenő magyar és német nyelvű *Nyitrai Lapok — Neutra-Trençiner Zeitung* című hetilap 1907. április 14-i hírét: „Ernennung. Die Hilfsprofessoren Szkotniczky Géza und Szmodits Zoltán an Szakolczaer r. k. gymnasium wurden zu ordentlichen Professoren daselbst ernannt.” Tehát ekkor nevezték ki őket rendes tanárrá. A szakolcai kir. kat. főgimnázium 1911/12. évi értesítőjéből idézi: „Szmodits Zoltán r. t. tárgyai a magyar és latin nyelv és irodalom, az ifj. könyvtár őre. Tanít 6 év óta.” Az értesítő 1913/14. évi kötete 56. lapján meg azt közli, hogy Szmoditsot a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1913. július 31-ével a dombóvári kir. kath. főgimnáziumhoz helyezte át.

DOMBÓVÁR TITKA

Megoldódott tehát Dombóvár titka. Juhászt 1913. őszétől Makóra helyezték, ugyanakkor Szmoditsot Dombóvárra.

Négy levelet is írtam január 21-én. Ján Mrvának megköszöntem pompás adatait, s egyben megkérdeztem, eljönne-e velem a nyáron egy napra Szakolcára, kalauzolna-e ott engem? Kilenc éve, amikor ott jártam, csak Szalatnai könyve volt a kalauzom, mert Peternell Károly bátyám, volt ceglédi tanár (Marót Károly, Pais

Dezső és Sárkány József egykori kollégája) nagyon kedves bácsi volt, Isten nyugosztalja; de nem ismerte igazán Szakolcát. A másik levél a Ján Mrvától kapott címre, Resch Aurélhoz ment, Torontóba: kértem, idézze föl emlékeit Szmoditsról. A harmadik Szalatnaihoz: neki is elújságotam új ismereteimet, s kértem, küldje meg a könyvében közölt 11. sz. fénykép eredetijét, mert Ján Mrvától megtudtam: a négy tanár, köztük Juhász, Juhász szobájában ábrázoló kép jobb oldalán Szmodits ül; arcát talán sikerül kinagyítani belőle. (Elküldte, de sajnos, a nagyítás lehetetlen volt.)

A negyedik levél címzettjét címtárból néztem ki: a Gögös Ignác gimnázium igazgatójának küldtem, Dombóvárra. Február 4-én kezemben volt a szinte teljesen kielégítő válasz. Gelencsér József gimnáziumi igazgató és Szőke Sándor tanár — ez utóbbi Dombóvár monográfusa, történetírója — közölte velem, hogy iskolájuk honismereti szakkörének tagjaival átbúvárolták a nyomtatott értesítőket és az irattárat. „Az iskola irattára szinte hiánytalanul áll rendelkezésünkre.” Milyen jó, ilyet olvasni!

Mik derülnek ki az értesítők, iratok adataiból?

Szmodits Zoltán 1875. augusztus 27-én született, Igalon. Állomáshelyei: 1899/1900: piarista gimnázium, Kiszseben. 1901/1903: piarista gimnázium, Debrecen. 1902/1903: piarista gimnázium, Pozsony-szentgyörgy. 1903/1904: piarista gimnázium, Nagykároly. 1905/1906: piarista gimnázium, Nagykanizsa. 1906/1913: kir. kat. főgimnázium, Szakolca. 1913/1921: kir. kat. főgimnázium, Dombóvár.

Szakolcáról „saját kérelmére” helyezték Dombóvárra. (Ahogy Juhász megírta.) 1913/14-ben az I. a. osztály főnöke volt, az ifjúsági segítőegylet pénztárosa, a játék vezetője, a tanári értekezletek jegyzője. Tanított az I. a. osztályban magyart és latint, természetrajzot és szépírást heti 14 órában, s vezette a játékot — a nyári időszakban — heti 2 órában. „Több közérdekű cikket írt a helyi lapban.” Az 1915/16. évi értesítőben olvassuk: „A háború Dombóvár egyetlen hetilapjának szerkesztőjét is a harcra szólította. Ezen lapnak szerkesztését Szmodits Zoltán r. tanár vállalta magára.” A tanárok társadalmi működéséről szólva írja az értesítő róla: „A Dombóvár és Vidéke társadalmi hetilap felelős szerkesztője. Írt több közérdekű cikket a helyi lapban.” Az 1917/18. évi kötet meg azt mondja: „a Dombóvári Polgári Népbank igazgatósági tagja.” 1915. április 19-én sorozáson vett részt, alkalmasnak is találták, de mint „feltétlenül nélkülözhetlent” nem vonultatták be.

Bár még keveset tudunk a két forradalom alatti tevékenységéről, nagyon érdekes ez a kevés is. Szmodits 1919 őszétől „a proletárdiktatúra támogatása miatt fegyelmi ügye elintézéséig szabadságotatott” — írja az értesítő. Az iratokból pedig kiderül, hogy 1919. november 17-én ki miért hiányzott a tantestületi ülésről: „Jelen van Varga József igazgató elnöke alatt a vizsgálati fogságban letartóztatás alatt álló Benkó Barnabás ig. h., fegyelmi ügyük elintézéséig szabadságon levő dr. Pável Ágoston és Szmodits Zoltán r. tanár, továbbá a ... szabadságon levő Vér Vencel tanárok kivételével a teljes tanári kar.”

A fegyelmit talán megúszhatta, erre mutat 1920. április 20-i kelettel fennmaradt esküokmánya, s az, hogy az 1918/20. évi értesítő szerint is „az intézethez visszahelyeztetett”. De már az 1921/22. évi értesítőben a személyi változások között ez áll: „Szmodits Zoltán rendes tanár, miután a tanévet betegszabadságon töltötte, a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium rendelete értelmében 22 szolgálati év után folyó évi július 1-ével saját kérésére ideiglenes nyugalomba helyeztetett.”

Szmodits ekkor volt 46 éves, anyyi, mint Juhász regényében. (Akkor, Szakolcán, 1911 és 1913 közt, valójában 36—37—38 éves volt, Juhásznál nyolc évvel idősebb.) Korai nyugdíjba menetele bizonyára összefügg a forradalmak alatti szerepével, ha nem közvetlenül, hát közvetve: betegsége nyilván meghurcoltatásának volt következménye. Hiszen kiderült, 1919-től már nem is tanított, előbb a fölfüggesztés, utóbb betegsége miatt.

S ebben is csodálatosmód hasonlatos volt sorsa Juhászéhoz. Talán annyival volt helyzete kedvezőbb, hogy ő megkapta nyugdíját. Juhásznak, mint tudjuk, csak a

szegedi egyetem tanárainak közbenjárására sikerült Klebelsberg-től 1928-ban nyugdíja folyósítását elérnie.

Nem érdektelen mozzanat az sem, hogy nem csupán együtt tanárkodott, de együtt állott a fegyelmi bizottság elé is Pável Ágostonnal, a későbbi kiváló néprajztudóssal, a szombathelyi múzeum igazgatójával, Móra Ferenc barátjával, a szegedi egyetem magántanárával!

Van még mit kutatniuk a dombóváriaknak: kiderült, hogy Szimák Zoltán modellje nemcsak Juhász Gyula életművében tölt be fontos szerepet, hanem Dombóvár történetében is. Publicisztikai tevékenységét, forradalmak alatti magatartását érdemes lesz Szőke tanár úrnak és honismereti körüknek még alaposabban szemügyre vennie.

Én már a kritikai kiadáshoz eleget tudok. Azaz mégsem: még mindig nem tudom Szmodits Zoltán halála évét!

MŰHELYTANULMÁNY A MŰHELYTANULMÁNYRÓL

Gyerekkoromban *A Pesti Hírlap Vasárnapja* címlapján láttam először olyan trükkös fölvetelt, melyen egy nő a kezében tartja *A Pesti Hírlap Vasárnapjának ugyanazt* a számát, melyen ugyanez a kép látható — s így tovább: egyre kisebbedve látható megsokszorozva a címkép. Így beszélék most itt ennek a műhelytanulmánynak műhelykérdéseiről is. Mert ezek is tanulságosak.

Szmodits tanárnő január 2-án még ezt írta: „Holnap Berlinbe utazom most készülő Arnold Zweig monográfiám érdekében, így csak visszatértem után, január végén tudom ezeket az anyagokat az Ön számára beszerezni, de ígérem, hogy akkor rögtön utána nézek.” Én a Juhász-kötet kéziratát január 12-én fölküldtem a kiadónak; néhány kisebb hiányzó adatot, így Szmodits születésének, halálának évét, gondoltam, lesz módom a lektorálás után pótolni.

Pár nappal később Ilia Mihály kért, hogy a Juhász-évfordulóra írjak az elkészült kötet anyagából valami érdekeseget. Rövid tünődés után a „Szimák-ügy” mellett döntöttem. Ez azzal a kockázattal járt, hogy az áprilisi szám végső lapzárta, február 24-e előtt esetleg nem jutok a témát befejező adathoz, így írásom csak félmegoldást hoz.

Február elején, mint láttuk, befutott a dombóváriak levele. Utána táviratban emlékeztettem Szmodits Anikót kilátásba helyezett családi adataira, a fényképre. Február 16-án levelet írtam a balatonlellei plébániára: a „harmincas években” meghalt Szmodits Zoltán pontos halálozási adatát kértem. Másnap jött Szmodits Anikó expressz levele: elnézést kér, eddig azért nem válaszolt, mert bár végiglátogatta több éve nem látott vagy eddig egyáltalán nem ismert rokonait is, átnézte évtizedes fényképgyűjteményeiket — eredmény nélkül. „Összes eredményem, amit sikerült megtudnom, hogy Igalon született, hányban, azt nem tudjuk, s Balatonlellén halt meg 1943-ban.” Tüstént táviratoztam a lellei plébániára, nehogy fölösleges munkát okozzak a harmincas évekbeli anyakönyvek hasztalan búvárlásával: „Szmodits állítólag 1943-ban halt meg.” Február 19-i kelettel 21-én kaptam meg az olvashatatlan aláírású halálozási anyakönyvi kivonatot:

Halál napja	Név	Származási hely, lakhely	nem	vallás	kora	betegsége
1944. jan. 26.	Szmodits Zoltán ny. főgimn. tanár	Igal Blelle	fi	rk.	67 év	tüdőgyulladás
Temetés helye	Temette	Észrevételek				
Balatonlelle 1944. jan. 28.	Horváth József esp. plébános	egyéb adatai ismeretlenek				

„Az észrevételek rovatba — írja a lellei plébános — azért került e bejegyzés, mert vagy feleségének (ha nős volt), vagy szüleinek nevét kellett volna bejegyezni, ezt azonban — úgy látszik — nem tudta senki.” Még korát sem tudták pontosan!

Szmodits Zoltán még magányosabban halt meg, mint Juhász Gyula. S bár, mint írtam, még sok mindent érdemes lesz róla megtudnunk, a Juhász-életmű ismerői számára a lépésről lépésre előkerült adalékok mozaikjaiból bizonyára elégséges kép kerekedett ki róla. Bevezetőül idéztem az *Orbán lelkét* keretező motívumot: Juhásznak versben, prózában kedvelt szállóigéje volt ez a Hippokratésztől származó, Seneca megfogalmazásából ismert mondás: *Ars longa, vita brevis*. Vigasza az élet mostohasága ellen. A kisregény közepe táján is ezt adja műve legkedvesebb főalakjának, Szimáknak szájába:

— Múlik az élet, örök a művészet! — sóhajtotta minden meggyőződés nélkül Szimák Zoltán, és az égre nézett, amelyen éppen akkor gyúltak ki az első csillagok.

